

Zhytomyr Ivan Franko State University Journal.
Philological Sciences. Vol. 2 (103)

Вісник Житомирського державного
університету імені Івана Франка.
Філологічні науки. Вип. 2 (103)

ISSN (Print): 2663-7642
ISSN (Online): 2707-4463

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ

УДК 81'33:81'225

DOI 10.35433/philology.2 (103).2024.53-70

ВІДТВОРЕННЯ ОНІМНОГО ПРОСТОРУ ДАВНЬОЇ РУСІ В АНГЛОМОВНИХ АКАДЕМІЧНИХ ТЕКСТАХ

М. О. Возна*, Л. Л. Славова, Н. М. Антонюк*****

Статтю присвячено відтворенню українських онімів, які стосуються періоду Давньої Русі та є частиною терміносистеми історичної науки зазначеного періоду, в англomовних академічних текстах. Методом суцільного вибирання з масиву наукових англomовних текстів зарубіжних істориків, а також окремих перекладів академічних праць українських істориків, перекладених англійською, були відібрані власні назви періоду Давньої Русі, які були співвіднесені з українською історичною термінологією в академічних працях українських учених та в англо-українських перекладах. Серед них виокремили такі основні групи, як антропоніми, міфоніми та етніоніми. З-поміж антропонімів розглянуто також антропоформули, що складаються з двох або більше компонентів, перший із яких є іменем, а подальші фактично прізвиськом, тобто неспадковим іменем. Через співвіднесення української історичної термінології в академічних працях українських учених із її відповідниками в англomовних джерелах визначено такі способи відтворення онімів: транскрибування, транслітерація, традиційний переклад, комбінована реномінація, калькований переклад, описовий переклад та одночасне застосування декількох способів під час відтворення історичного оніма. Автори звертають увагу на те, що в академічних англomовних працях відтворення окремих антропонімів здійснено з дотриманням російської фонетичної форми, проте такий підхід поступово змінюється на послідовні спроби

* Кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови ННІФ
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)
voznamarina2129@gmail.com
0000-0001-6339-9387

** доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови ННІФ
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка),
slavovall16@gmail.com
[0000-0001-8035-1801](https://orcid.org/0000-0001-8035-1801)

*** кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови ННІФ
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка),
antonyuknm@gmail.com
0000-0002-6297-0737

наслідування саме української фонетичної форми. Виявлено тенденції щодо переважання деяких способів перекладу для окремих груп історичних онімів. Для простих антропонімів (імена без прізвиць) – це адаптивне транскодування; для антропоформул із квалітативними відношеннями між денотатом і прізвищем – це комбінована реномінація. Для антропоформул із локативними відношеннями та етнонімів – це переважно адаптивне транскрибування з елементами морфемної адаптації до мови перекладу. Оніми неслов'янського походження мають усталені відповідники в мові перекладу.

Ключові слова: онім, вторинна номінація, транскрибування, комбінована реномінація, калькований переклад, антропонім, антропоформула, міфонім, етнонім.

RENDERING OF ONYMS OF THE OLD RUS' PERIOD IN ENGLISH ACADEMIC TEXTS

Vozna M. O., Slavova L. L., Antonyuk N. M.

The article is devoted to the rendering of Ukrainian onyms related to the Old Rus' period, which constitute a significant part of the historical terminology of that period, in English academic texts. Proper names of the period were selected en masse from a range of academic texts in English by foreign historians, as well as identified translations into English of academic texts by Ukrainian historians, which were then aligned with Ukrainian historical terminology in Ukrainian academic texts and English-Ukrainian translations of academic publications. Researched historical terminology was found to have such major groups as anthroponyms, mythonyms and ethnonyms, which were identified and studied. Among anthroponyms, anthropoformulae consisting of two or more elements were examined, where the first element is a name and the subsequent elements are nonhereditary sobriquets. By correlating Ukrainian historical terminology in academic texts by Ukrainian scholars with its equivalents in English-language sources, the following methods of rendering onyms were identified: transcription, transliteration, traditional translation, combined renomination, calque translation, descriptive translation, and a variety of combined methods. It was found that in English academic texts anthroponyms are often rendered based on a Russian phonetic form, but this approach is gradually changing to consistent attempts to reflect the Ukrainian phonetic form. Prevalence trends in the use of particular translation methods for certain groups of historical onyms were identified. For simple anthroponyms (onyms without a sobriquet), adaptive transcription is predominantly used; for anthropoformulae with qualitative relations between the signified and the signifier, combined renomination is prevalent. For anthropoformulae with locative relations and ethnonyms, the main method is adaptive transcription with elements of morphemic adaptation to the target language. Onyms of non-Slavic origin have been found to have well-established equivalents in the English language.

Keywords: onym, secondary nomination, transcription, combined renomination, calque translation, anthroponym, anthropoformula, mythonym, ethnonym

Постановка наукової проблеми.

Будь-яка історична епоха для певної території не може бути описана без власних назв, тобто онімів. Завдяки їм на сторінках давньоруських літописів і, відповідно, у наукових історичних дослідженнях оживають люди того часу, чи то київський князь, боярин, купець чи простолюдин, описуано простір їхнього існування в рамках політичних утворень чи географічних ареалів від великих територій проживання певного етносу до назв компактного місця проживання й діяльності певних верств населення.

Об'єкти, які позначають ці оніми, могли припинити своє існування або отримати інше ім'я. Але без їхнього відтворення науковий опис минулого стає неможливим. До світу реальних об'єктів додається вигаданий світ із його назвами, який, між тим, є складовою ментальності народів певного періоду й допомагає пояснити їхній хід думок і дій. Ментальність народу, його соціальний і політичний устрій відображено в літературних творах, збірках законів, літописах, назви яких також належать до онімного простору певної епохи.

Слідом за М. Торчинським під онімним простором розуміємо суму власних назв, що вживаються в мові певного народу для іменування реальних, гіпотетичних і вигаданих об'єктів з його віднесенням до певної культури, території та історичної епохи [24: 323]. Онімний простір складається з лексичних шарів, об'єднаних певною тематикою, і є відкритою системою [24: 6]. Зі сказаного вище стає зрозумілим нерозривний зв'язок між ономастикою як розділом мовознавства, що вивчає власні назви, та історичною наукою, яка вивчає об'єкти, або денотати цих власних назв. Причому лінгвістика досліджує зовнішню форму оніма, а його денотат, або об'єкт, яким він позначається, є предметом дослідження історичної науки.

Власні назви є об'єктом дослідження різних галузей, зокрема філософії мови, історії, лінгвістики та деяких інших [24; 25; 31; 36; 37; 38 та ін.].

Розуміння специфіки позначуваного об'єкта, його місця й ролі в історичному контексті, яке забезпечують саме історичні наукові дослідження, є дуже важливим для вторинної номінації, тобто для відтворення історичних онімів певної епохи іншою мовою. Оніми утворюють питому частку історичної термінології і є, безперечно, однією з найбільших її груп. Переклад таких історичних онімів з української мови англійською мовою є допоки що малодослідженою темою [1]. У нашій розвідці акцент було зроблено на відтворенні саме тих онімів, які стосуються безпосередньо періоду Давньої Русі й становлять частину терміносистеми історичної науки, яка опікується цим періодом.

Робота виконана на матеріалі наукових англійських текстів зарубіжних істориків – носіїв англійської мови, а також нечисленних перекладів академічних праць українських істориків, перекладених англійською [30] та англо-українських перекладів академічних видань [20; 24] шляхом співвіднесення української історичної термінології в академічних

працях українських учених із її відповідниками в англійських джерелах. Тому під відтворенням розуміємо підходи та способи перекладу, використані англійськими вченими в процесі вживання онімів для опису онімного простору досліджуваного історичного періоду або перекладачами, які послуговувалися відповідними підходами й методами під час перекладу [30]. У нашому дослідженні відтворення дорівнює вторинній номінації, тобто називанню денотата історичного терміну засобами іншої мови. Підходи та способи такої вторинної номінації – **предмет нашого дослідження.**

Мета статті – ідентифікація та критичний огляд загальних підходів і конкретних способів відтворення українських історичних онімів давньоруського періоду, якими послуговуються англійські вчені. Обсяг опрацьованого англійського матеріалу – 1750 сторінок, українськомовного – 2764 сторінки.

У дослідженні були використані **методи:** суцільної вибірки онімів в досліджуваних текстах, співставлення термінів-онімів в англійських і українськомовних джерелах, класифікації і систематизації (при структуруванні онімного простору термінології давньоруського періоду), контекстного та лексико-семантичного аналізу та перекладознавчого аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для правильної ідентифікації термінів-онімів у текстах історичних наукових досліджень обома мовами необхідно, перш за все, визначитися, які мовні одиниці належать до цієї групи. Онімний простір української мови був докладно описаний у докторській монографії М. Торчинського, який наводить класифікацію за різними критеріями [24; 25]. Його більш обширна й детальна класифікація в основному збігається з попередніми та пізнішими класифікаціями українських і зарубіжних учених у галузі ономастики [6; 18]. М. Торчинський зазначає, що

онімний простір української мови може бути класифікований за різними критеріями: денотатно-номінативним, етимолого-словотвірним, функціональним, структурним, квалітативно-денотатним, стилістичним та екстралінгвальним [25: 500], а також на основі реальності/нереальності/гіпотетичності об'єкта номінації [24: 323]. Але основним критерієм, на основі якого онімний простір членується на підвиди, автор вважає співвіднесеність номінацій з іменованими об'єктами [25: 500], чому приділили найбільше уваги українські ономасти. Учений визначає денотатно-номінативну класифікацію власних назв як "поділ їх за типом іменованих об'єктів, структурування за особливостями денотатів, кожен із яких, звичайно, уже має загальну назву і водночас може бути додатково номінований саме за допомогою оніма" [25: 76]. Саме цю класифікацію за денотатно-предметним критерієм використано в дослідженні як найбільш релевантну для розгляду перекладу/відтворення українських термінів-онімів англійською мовою. Складниками денотатно-квалітативної систематизації власних назв М. Торчинський називає характеристику біологічних властивостей об'єктів номінації (живі/неживі об'єкти), реальність їх існування (справжні/фантастичні/гіпотетичні), розміри (великі /середні /малі) і кількість денотатів (групові та індивідуальні), а також екстралінгвальну інформацію про них [25: 351].

У досліджуваному нами онімному полі Давньої Русі виявлено такі групи історичних термінів-онімів, які згідно з класифікацією М. Торчинського належать до вітонімів, тобто назв об'єктів живої природи: 1) антропоніми та їх різновиди; 2) міфоніми, включно з теонімами (назвами божеств), релігонімами (тобто іменами святих, великомучеників тощо) та фабулосонімами (власними назвами

казкових об'єктів); 3) етноніми (назви етнічних груп, племен, народів, національностей) [25: 156]. Власні назви неживих об'єктів (абіоніми) не розглядаємо.

Зв'язок ономастики й історичної науки тісний, адже остання є джерелом екстралінгвальної інформації про денотати, якою послуговуються перекладознавці для визначення способів перекладу. За М. Торчинським, структура такої інформації має специфічні особливості для кожного окремого типу власної назви, однак загалом складається передусім із компонентів, які вказують на місце й час виникнення або існування об'єкта, та певних квалітативних і квантитативних характеристик [24: 351].

До таких характеристик належить насамперед їхня культурно-специфічна природа, тобто їх належність до численної групи реалій, яку розуміють як перекладознавчу категорію. Дослідження в галузі перекладу етнокультурної лексики включає також численні оніми. Український перекладознавець І. Корунець зазначав, що впродовж останніх десятиріч загальною тенденцією в перекладацькій практиці є саме транскрибування, а не транслітерація власних імен, і таке транскрибування повинно бути якомога ближчим до звучання в мові оригіналу, хоча інколи не можна обійтися без певної фонетичної адаптації у зв'язку з розбіжністю алфавітів мовних пар [7: 101]. Водночас автор не відкидає й можливості семантичного перекладу для певних груп онімів і необхідність рахуватися з традиційними варіантами перекладу певних власних назв [7: 100-103].

Таких підходів до перекладу власних назв дотримувалась й українська науковиця Р. Зорівчак, яка досліджувала саме українсько-англійський переклад реалій як перекладознавчу категорію, що існує лише в бінарному протиставленні двох мов [5: 56]. Вона вважала слухним віднесення антропонімів і топонімів до

реалій як слів, що сприяють створенню національного колориту, у яких часто відчувається відгомін історії [5: 66]. Транскрибування дослідниця вважає основним методом перекладу для таких слів і наголошує на важливості "наслідування оригінального звучання назв ... як вияву поваги до народу" [5: 99]. Водночас Р. Зорівчак зауважує, що для смислово значущих власних імен, потрібно застосувати зовсім інший підхід, адже "смислове ім'я – це своєрідний троп, рівновартний метафорі чи порівнянню і використовуваний у стилістичних намірах для характеристики персонажа або соціального середовища" [5], і для семантично значущих слів утрати в процесі транскрипції бувають надзвичайно великими. Для таких семантично значущих реалій авторка пропонує спосіб перекладу під назвою комбінована реномінація, відомий, зокрема, у наукових і науково-популярних текстах, який являє собою транскрипцію з описовою перифразою

або рідше гіперонімом [5: 122]. Р. Зорівчак також відзначає наявність перекладацької традиції для відтворення певних антропонімів, давно відомих у мові перекладу, і вже стала тенденцію переважання транскрибування над транслітерацією на сучасному етапі [5: 66].

Автори цієї розвідки в попередніх дослідженнях здійснили спробу загального аналізу терміносистеми Давньої Русі, зокрема з власними назвами, на основі якої зробили висновок про можливість поділу всіх історичних термінів із перекладознавчої позиції на універсальні терміни історичної науки, які мають відповідники в мові перекладу, та терміни-реалії, тобто етноспецифічні безеквівалентні мовні одиниці [1: 149]. Питання постає про те, чи можна беззастережно застосувати цю класифікацію до всіх онімів давноруського періоду, адже деякі з них мають словникові еквіваленти й не становлять проблем для перекладача (див. таблицю 1)

Таблиця 1.

Транскодування та калькування

Золота Орда	The Golden Horde
хозари	Khazars
Візантія	Byzantium
Мала Азія	Asia Minor
Чингісхан	Genghis Khan
Ярослав Мудрий	Yaroslav the Wise

З таблиці 1 видно, що під час запозичення ці оніми були транскодовані, скальковані й наразі мають в англійській мові усталені відповідники. Спостерігаємо й комбіноване застосування різних методів. На нашу думку, наявність словникового еквівалента в таких широко відомих історичних онімах не є перешкодою до їх віднесення до історичних онімів-реалій, адже всі вони вживаються в історичному контексті Давньої Русі й у ширшому контексті історії євроазійського континенту. Тому і їхня етноспецифічність може стосуватися як окремих давноруських князівств, так і ширших ареалів, разом і з Північним

Причорномор'ям, і сусідніми державами й народами, з якими давні руси вступали в різні стосунки. А тому власні назви сусідів також становили частину давноруської історії. З огляду на це всі історичні власні назви, знайдені в академічних текстах, незалежно від ареалу застосування, розглядаємо як етноспецифічні історичні терміни, що становлять частину онімного поля давноруського періоду.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Проведене дослідження показало, що описані вище транскрибування, транслітерація та традиційний

переклад, хоча і є найпоширенішими способами відтворення онімного простору досліджуваного періоду, проте їх застосування на практиці англомовними вченими та перекладачами не є однозначним і може бути доповнене для певних груп онімів також комбінованою реномінацією, калькованим перекладом, описовим перекладом та різними варіантами одночасного застосування декількох методів при відтворенні історичного оніма. Дослідження також виявило тенденції щодо переважання деяких способів перекладу для певних груп онімного простору. У зв'язку з цим вважаємо доцільним описати результати дослідження для кожної окремої групи онімів, ідентифікованих методом суцільного вибирання в оригінальних англомовних академічних текстах та англомовних перекладах українських історичних досліджень. Українські оригінальні власні назви наведено відповідно до їх уживання в українськомовних академічних текстах

і співвіднесено з англійськими термінами шляхом контекстного та лексико-семантичного аналізу.

Розгляд почнемо з найбільшої підгрупи вітонімів (назв об'єктів живої природи), а саме **антропонімів та їхніх різновидів**. Основна стратегія відтворення цих онімів – транскодування як шляхом транслітерації, так і транскрибування, під час якого може відбуватися фонетична адаптація відтворюваного слова до фонетичних норм мови перекладу. Дослідження застосування цих методів показало дві проблеми: використання деякими англомовними вченими графічної та фонетичної форми російської мови, замість української, та неправильне відтворення літер українського алфавіту (кирилиці) й фонем української мови літерами римського алфавіту (латиницею). Наприклад, в академічних англомовних працях знаходимо таке відтворення антропонімів, де чітко простежуємо російську фонетичну форму:

Таблиця 2.

Транскрибування із дотриманням російської фонетичної норми

Володимир Мономах [13: 118]	Vladimir Monomach [39: 96]
Ірина Добродія	Irina (Dobrodeia) [39: 352]
князь Ігор [13: 118]	prince Igor [39: 23]
князь Олег [13: 34]	Oleg, Price of Kiev [28]
дворський Григорій [17: 268]	dvorkyi Grigory [28: 99]
боярин Федір	boyar Fedor [28: 130]
князь Гліб	prince Gleb [29:185]

З одного боку, такий підхід може мати ідеологічний характер – отожднення деякими авторами давньоруської історії з історією російською [39]. З іншого боку, проблема полягає в нехтуванні або

незнанням особливостей українського правопису та вимови. Проте такий підхід поступово змінюється на послідовні спроби наслідування саме української фонетичної форми, наприклад:

Таблиця 3.

Транскрибування із дотриманням української фонетичної норми

Володимир Великий	Volodymyr the Great [33: 70]
Данило Галицький [13: 207]	Danylo of Galicia [33: 87]

Українське походження західних істориків може також впливати на їхній вибір. Англомовний переклад всесвітньо відомої "Історії України-Руси" Михайла Грушевського, здійснений Мартою Скорупською у

1997 році, свідомо й послідовно застосовує українську форму для відтворення давньоруських власних імен [30: XV]: metropolitan Kyryl, Ilarion – без подвоєння приголосної [30: 394], Volodymyr the Great [30: 304], prince

Danylo [30: 371]. Однак під час застосування методу транскрибування бачимо в деяких випадках різні результати в різних авторів і навіть в одного й того самого автора, наприклад: Vladimir of Halich [27] і St. Volodymyr [27: 507]. Це, на нашу думку, може бути пов'язано з відсутністю в західній історіографії єдиних правил і норм транскодування з української мови англійською. Коли такі норми встановлені, були наявні прикрі помилки, що призвело до спотворення української фонетичної форми в записі римськими літерами. Таблиця запису українського алфавіту римськими літерами Бібліотеки конгресу США, наприклад, пропонує такі відповідності: Є – Ie, Ю – Iu, Я – Ia, Й – ĩ, Ī – ī [32]. Як бачимо, останні два випадки містять римські літери, які не є частиною англійського алфавіту, що створює додаткові проблеми для англомовних авторів. Застосування цієї таблиці може бути однією з причин невідтворення **йотованості голосних**, яке, на жаль, спостерігаємо в багатьох випадках: Ярослав Мудрий [15: 67] – **I**aroslav the Wise [20: 1], Ярополк [3: 307] – **I**aropolk [30: 381], Єфросинія Полоцька – **E**vfrosiniia of Polotsk [29: 330], Євпраксія Всеволодівна [16] – **E**vpraksia Vsevolodovna [35: 17], Юрій Долгорукий [13: 137] – **I**urii Dolgorukii [35, XVII]. Але серед англомовних істориків знаходимо і таких, які подолали цю проблему: **Y**aroslav “The Wise” [28: 52], **Y**uri Dolgorukii of Kiev [27], але не впоралися з іншими викликами, як в останньому прикладі антропоформули, де ми бачимо й російський вплив, і так само невідтворення йотованості в кінці слова. Інколи спроби відтворити йотованість призводять до появи в транслітерації звуків, відсутніх в оригіналі: **J**aroslav the Wise [27: 507]. Варто керуватися постановою Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 року, яка затвердила офіційну транслітерацію українського алфавіту латиницею [21] у відтворенні фонетичної форми слова. Відповідно на початку слова застосовується "Y" і в

кінці слова буквосполука "yi" (а не "ii", як у прикладах вище). Використання таких відповідників у транслітерації українських літер допомагає відтворити характерний для української вимови звук "й".

Іншим проблемним моментом є правильне **відтворення українського "r"** через англійське "h", а не "g", що також пов'язано з впливом російської мови. Вважаємо правильним таке транскрибування: Рогнідь [4: 504] – **R**ohnid, daughter of Rohvolod [30: 365], Олег – **O**leh (Helgi) of Novgorod [40: 32], Ігор – **I**hor (Ingvar) [23: 25]. І некоректним таке: Григорій – **G**rigory [28: 99], Ольга, Ігор – **O**lga, **I**gor [27]. Вважаємо за потрібне ще раз підкреслити, що перекладачам необхідно дотримуватись офіційної транслітерації українського алфавіту латиницею, яка враховує особливості української фонетичної системи.

Те саме стосується й **уживання апострофа для відтворення м'якості українських приголосних звуків**, що не характерно для англійської фонетичної системи. Здебільшого спостерігаємо дотримання цього правила англомовними авторами щодо сувероніма (назви держави) й етноніма (назви етносу) "Rus", але лише в певних авторів стосовно власних імен, наприклад: Аскольд [19: 437] – Askol'd [33: 56], Ольга [19: 55] – Ol'ha [33: 68]. Решта авторів не використовує цей знак як нехарактерний для англійської мови у функції позначення м'якості приголосної й у зв'язку з відсутністю самого явища в англійській мові.

Крім особливостей транскрибування антропонімів, хотілось би відзначити ще одну тенденцію, пов'язану з онімами, які називають осіб княжого роду та інших визначних історичних постатей в історичних англомовних дослідженнях. Це вживання християнських імен у тій формі, яка була прийнята в країнах Західної Європи, адже такі імена більш зрозумілі для англомовної читацької аудиторії, наприклад: prince Daniel of Galicia [39: 17]. Тобто мова йде про

використання традиційних англомовних форм власних імен. З прийняттям християнства на зміну давньоруським найменням прийшли християнські імена грецького, латинського і старовірського походження, запозичені з Візантії разом із релігією. Проте давньоруські імена ще тривалий час існували паралельно з новими християнськими іменами. Зокрема, великий київський князь Володимир, який запровадив на Русі християнство, одержав при хрещенні ім'я Василій, про що читаємо в М. Грушевського, який наводить обидва імені, відтворені відповідно в перекладі: "При хресті дістав Володимир ім'я Василя" [4: 502] – "At his baptism, Volodymyr was given the name Basil (Vasyl)" [30: 381]. Тому англомовні автори часто подають два імені поруч – одне **слов'янське, інше латинське**, наприклад: Sveinald/Sviatoslav [33: 68] або одне і те саме християнське ім'я в двох формах – латинській і слов'янській, наприклад: Iaroslav/Iarosleif [29: 204], Ingvar/Igor [29: 67], Helga /Ol'ha [29: 69], Ragnheithr/Rogneda [29: 153], Evpraksia /Adelheid [39: 341], Agafia/Agatha [35: 14].

Для відтворення імен неукраїнських правителів автори послуговуються усталеними в англійській мові формами, а за їх відсутності – тими, що наявні в їхній національній історіографії, наприклад: Кнут/Кнуд/Канут Великий – Snut the Great, Едгар Вигнанець – Edward the Exile [35: 14], Едуард Сповідник – Edward the Confessor, Карл Великий – Charlemagne [35: 15], Анна Багрянородна – Anna Porphirogenita [39: XII], Константин Великий [6: 506] – Constantine the Great [30: XV], Болеслав Сміливий [30: 491] – Boleslaw I the Brave [30: 375], Мешко [4: 489] – Mieszko [30: 372], імператор Василь [4: 496] – emperor Basil [4: 388].

Імена митрополитів та інших церковних діячів не мають сталих підходів у відтворенні, яке залежить від преференцій авторів. Вони можуть транскрибуватися, виходячи з їх

церковно-слов'янської форми, не узвичаєної в сучасній українській мові: ігумени Варлаам – Varlaam [29: 310], Феодосій – Feodosii, Дімітрій – Demetrios, Ісайя – Isaia [29]. В інших випадках перекладач може прийняти рішення про відтворення таких імен у їхній сучасній українській формі, наприклад, імена митрополитів: Кирил – Kuryl, Іларіон (без подвоєння) – Ilarion [30: 394]. Або ж одночасно навести узвичаєну та латинську форми: Алімпій Печерський – монах Alempius (Alimpyi) of the Caves [40: 14].

Давньослов'янські імена некрязівського роду, посадників, воєвод, купців та ін. подаюно, як правило, у їхній фонетичній формі без спроб відтворення семантики, яка є прозорою для носіїв української мови, але незрозумілою для англомовної аудиторії. Наприклад, Франклін і Шепард наводять низку давньослов'янських імен, які знайдено в документах на бересті: Остромир – Ostromir, Житобуд – Zhitobud, Добровит – Dovrovit, Добромисл – Dobromysl, Животко – Zhivotko, Дрозд – Drozd, Хрипан – Khripan [29: 283], Ратибор – Ratibor, Жижномир – Zhiznomir, Мирослав – Miroslav [29: 286], Гостята – Gostiata, Доможир – Domozhir [29: 297]. В інших авторів також знаходимо транскрибування без відтворення семантики імені: Мал, Ходота [4: 375] – Mal, Khodota [40: 286], воєвода Блуд [4: 482] – voivode Blud [30: 367].

Серед наведених вище прикладів антропонімів були й **антропоформули, що складаються з двох або більше компонентів**, перший із яких є іменем, а подальші фактично прізвиськом, тобто неспадковим іменем, яке в досліджуваному матеріалі часто є величальним щодо княжих династій. М. Торчинським указує на різні мотиваційні відношення, які можуть існувати між означуванням денотатом, тобто певною особою, і її прізвиськом [25: 513]. Такі прізвиська завжди несуть у собі певну семантику, оскільки характеризують особу в

різних аспектах, у зв'язку з чим спостерігаємо практично в усіх випадках відтворення такої семантики в перекладі шляхом підбору лексичних відповідників, причому семантична частина антропоформули може додатково транскрибуватися, чим досягається як точність співвіднесення з денотатом, так і певний стилістичний ефект: відтворення духу періоду через звучання мови її носіїв.

У досліджуваному матеріалі двома найбільшими групами онімів цього виду виявилися антропоформули з двома видами мотиваційних відношень між денотатом і прізвиськом: **квалітативними та локативними**.

Квалітативні мотиваційні відношення вказують на характерну ознаку денотата, його внутрішні та зовнішні характеристики, зокрема й суб'єктивну оцінку, яка уособлює ставлення літописців і народу загалом до князів та інших історичних осіб. В англомовних текстах спостерігаємо три основних **підходи до відтворення антропоформул**.

Найбільш поширеним є транскрибування імені і підбір англомовного лексичного відповідника, який передає семантику давньоруського прізвиська, наприклад: Ярослав Мудрий [20: 136] – Jaroslav the Wise [38: 198], Святополк Окаянний [1210] – Sviatopolk "the Cursed" [30: 253]. Такий самий підхід спостерігаємо у відтворенні в англомовних текстах прізвиськ неукраїнського походження, які вже стали традиційними для англомовної історіографії: Мешко Старий – Mieszko the Old [39: 330], Казимир Справедливий – Kazimierz the Just [39: 330], Лешко Білий – Leszek the White [39: 330], Болеслав Кучерявий – Boleslaw the Curly-headed [39: 330], Буняк Шолудивий – Boniak the Mangy [39: 89].

Деякі англомовні автори додатково наводять транскрибування не тільки імені, але й семантично значущого компонента антропоформули з розширеним тлумаченням давньоруського прізвиська:

Таблиця 4.

Комбінована реномінація при відтворенні антропоформул

Ярослав Осмомисл [23: 124]	Iaroslav "Osmomysl", his sobriquet meaning "Eight-Minded" in recognition of his wisdom [29: 366]
Віщий Олег [13: 34]	Oleg Veschchi, the Far-Sighted, the Wise, the Holy [4393: 22]
Володимир Красне Сонечко [13: 61]	Vladimir ... in the memory of people renamed forever the "Bright Sun" (Krasnoe Solnyshko) [39: 73]
Мстислав Удатний [13: 201]	Mstislav Mstislavich "the Bold" (Udaloy) [28: 58]
"За такі нещастя Рогнідь прозвано Гориславою" [4: 480]	Rohnid, known as Horyslava (literally Renowned for Misfortunes) [30: 365]
Всёволод Чёрмний (Рудий) [15]	Vsevolod "the Red" (Chermnyy) [28: 95]

Наведені приклади демонструють застосування **комбінованої реномінації**, де **транскодування** семантично значущого компонента антропоформули супроводжується **експлікативним компонентом**, адже для англомовної аудиторії семантика прізвиська не є прозорою й потребує тлумачення. Транскрибування семантично значущого компонента має

на меті як однозначну ідентифікацію денотата імені, так і привнесення національно-культурного колориту епохи в англомовний текст. Такий підхід повністю узгоджується з характеристикою цих історичних онімів як етноспецифічних.

Значно рідше серед антропоформул спостерігаємо випадки чистого **транскодування без експлікації**:

Юрій Долгорукий [13: 137] – Iurii Dolgorukii [40: XVII], Андрій Боголюбський [23: 149] – Andrei Bogoliubskii [35: XVII], Ярослав Мудрий [20: 31] – Iaroslav Mudryi [35: 35], Ірина Добродія [Гайдай] – Irina (Dobrodeia) [39: 352]. Семантика таких онімів могла бути пояснена раніше в академічному викладі або є непрозорою для англomовних авторів. Вибір конкретного методу залежить від

цілей історичного опису та преференцій автора для кожного конкретного контексту.

Локативні відношення, що дають просторову характеристику денотату, характеризують **другу велику групу антропоформул** у досліджуваних текстах. У таких онімах ідентифікація денотата відбувається завдяки його віднесенню до території князіння чи походження, наприклад:

Таблиця 5.

Відтворення антропоформул з локативними відношеннями

французька королева Анна [13: 87]	Anne of France [39: 278]
Рогнід, княжна полоцька [4: 504]	Rohnid, the princess of Polatsk [30: 383]
Данило Романович галицько-волинський [14: 138]	Daniil of Volyn' [28: 92]
Ігор, князь київський [4: 630]	Ihor (Rus' prince) [30: 579]
Юрій Долгорукий, великий князь київський [13: 142]	Yuri Dolgorukii of Kiev [27: 1339]
Володимир I Великий, великий князь Київський [27: 1324]	Vladimir, Prince of Kiev [27: 326]

Відтворення онімів цієї підгрупи відбувається шляхом адаптивного транскрибування з елементами морфемної адаптації до мови перекладу.

Інші, менш численні приклади мотиваційних відношень між денотатом та іменем, відтворені в англійських текстах шляхом транскрибування або комбінованої реномінації, уміщують асоціативні відношення за аналогією до інших назв або реальних подій, які спостерігаємо, наприклад, у таких випадках: князь Олександр Невський, прозваний на честь перемоги над шведами в гирлі Нєви – Alexander Nevskii [27], епічний богатир Святогор – Sviatogor (Knight of the Holy Mountains) [39: 250] з алюзією до Кавказьких гір, князівський придворний Володислав Кормильчич – Volodislav Kormilchich (son of majordomo) [34: 10], прозваний на честь свого батька, який був князівським кормильцем при дворі.

Рідше спостерігаємо сутнісні мотиваційні відношення, що в основному характеризують тип денотата. Візьмемо, до прикладу,

полоцького князя Всєслава, який із часом перетворюється на епічного героя Всєслава Вовка або Всєслава Волхва – Vseslav the wolf (volk) and Vseslav the sorcerer (volkhv), Vseslav, the Werewolf [29: 266]. Інші типи відносин меморіальні, які увічнюють пам'ять про людей або події, наприклад: Володимир, Хреститель Руси – Vladimir, the Christianizer of Rus' [32: 52], Володимир Великий [19: 79] – Volodymyr the Great [33: 70], а також ситуативні, що виникають спорадично, на основі певної життєвої ситуації, наприклад, прізвисько придворного в князя Ярополка Варяжка. В англomовному тексті маємо: Variashko (the name is a diminutive of Variag, "Varangian") [39: 57], тобто автор вказує на зменшувальну форму від слова «варяг». Для названих типів відношень також, як бачимо, характерним способом відтворення є комбінована реномінація.

До групи антропоформул також належать власні назви, другий елемент яких ономасти називають династіонімами [25: 135]. Ця група є різновидом антропонімів у значенні

імені роду здавна й кожного, хто в нього входив, разом із князівськими родами й монаршими династіями. Або інакше в буквальному перекладі з англійської мова йде про "імена князівської лінії", тобто нащадків і родичів певних князів, які заклали основи династії. Спочатку титулоніми за формою збігалися з іменами по батькові князів та інших представників знатних родів періоду Київської Русі, адже прізвищ як таких на той момент не існувало. Відтворення таких антропоформул відбувається тільки шляхом фонетичної адаптації, наприклад, для князів чоловічої статі: Олег Святославич [12: 51] – Oleg Svyatoslavich [28: 56], Юрій Всеволодич [9: 136] – Yury Vsevolodovich [28: 56], Данило Романович [14: 25] – Danylo Romanovych [33: 125], Ярополк Ізяславич [14: 166] – Iaropolk Iziaslavich [29: 231], Всеволод Ярославич [19: 402] – Vsevolod Iaroslavych [33: 891]. Для особи княжого роду жіночої статі спостерігаємо транскрибування без спроб морфологічної адаптації щодо статі денотата: Євпраксія Всеволодівна [9: 141] – Evpraksia Vsevolodovna [39: 21].

Аналогічно відтворено **династіоніми**, які не збігаються з формою по батькові, наприклад: Володимир Мономах, Мономашичі [12: 47, 66] – Vladimir Monomach, the first of Monomashichi [39: 96]. Той самий київський князь, хто походить із роду Мономахів або Рюриковичів по материнській лінії, може також називатися з використанням форми по батькові: Володимир Рюрикович [12: 146] – Vladimir Rurikovich [28: 52], адже Рюрик – літописний варяг, який вважається зачинателем роду Рюриків, англійською "Rurikids". Той самий рід деякі автори пропонують іменувати не іменем майже міфічного засновника, а вести від Володимира, хрестителя Русі, а тому називати всіх його нащадків Володимировичами [4: 485], в англійській "the Volodimerovichi" [35: 24]. Останній приклад групового імені княжої династії без віднесення до

конкретних осіб демонструє відтворення форми множини іменника української мови без морфологічної адаптації до англійської мови.

До другої групи біонімів належить нечисленна група **міфонімів** разом із назвами божеств (теонімами), іменами святих, великомучеників (релігійонімами), власними назвами казкових об'єктів (фабулосонімами). Назви божеств у досліджуваному матеріалі, як правило, або просто транскрибовані, наприклад: Перун, Хорс, Даждьбог/Дажбог [4: 318–319] – Perun, Khors, Dazhboh [30: 243], або транскрибовані й описані, тобто відтворені шляхом комбінованої реномінації, наприклад: Dazhboh, the god of abundance; Perun, the maker of Thunder and lightning; Svaroh, god of the sky; Kupala, the god of summer [40: 37]; Iarilo, symbol of sun and fertility; Khors, the sun in the astronomical sense; Mokosh, a term denoting lesser pagan gods or demons [39: 55]. Вибір способу відтворення залежить від цілей історичного опису, а саме ступеня деталізації відомостей про пантеон язичеських богів.

Відтворення імен святих та великомучеників відбувається з огляду на усталену традицію їх номінації в англійській мові, а інколи навіть зі збереженням графічної форми вихідної мови, зокрема латини або грецької, наприклад: св. Кирил і Мефодій [4: 565] – SS Cyril and Methodius [30: 454], Св. Етерій – St AEtherius [39: 26].

Фабулосоніми зовсім нечисленні в досліджуваних текстах, які фокусуються, насамперед, на політичній історії. Лише деякі автори вдаються до опису духовного світу давніх слов'ян, до якого належали герої усної народної творчості, персонажі легенд, билин та казок. Відкритим питанням залишається можливість віднесення до цієї групи легендарних засновників Києва – братів Кия, Щека й Хорива та їхньої сестри Либідь – Kyi, Shchek, Khoryv, Lybid [39: 32]. Семантика їхніх імен не прозора із сучасної позиції, а тому вони

транскрибуються без пояснень. Те саме стосується імен легендарних богатирів або казкових персонажів, де семантика імені не завжди очевидна або автори не вважають за потрібне вдаватися до етимології, наприклад: Ілля Муромець – Ilya of Murom, Чурило Пленкович – Churilo Plenkovich, Добриня Микитич – Dobrynia Nikitich [39: 250], Баба Яга – Baba-Iaga [39: 251]. Там, де семантика прозора, в англійських текстах може додаватися пояснення, наприклад: Алеша Попович – Alesha Popovich, the priest's son [39].

Другою після антропонімів за чисельністю групою біонімів у досліджуваних текстах є **етноніми** – назви етнічних груп, племен, народів, національностей [25: 156]. Більшість дослідників відносить етноніми до власних назв, із якими вони мають багато спільних особливостей, адже мова йде про "назви народів, племен, а також назви людей за національною ознакою або місцем проживання" [26: 49]. Зокрема, М. Торчинський вважає, що "етноніми теж є невіддільним складником ономастикону і потребують написання з великої букви (Українець, Англієць)" [24: 273]. Щодо групового характеру цих онімів у вчених не існує розбіжностей. Етноніми разом із династіонімами, які розглянуто вище, належать до групових або колективних онімів, які позначають сукупність об'єктів [24: 352].

До давньоруських **етнонімів слов'янського походження** застосовано транскрибування називного відмінка іменникової форми множини вихідного оніма з додаванням означеного артикля, що є елементом морфологічної адаптації, наприклад: тиверці [9: 23] – the Tivertsi [39: 24], вятичі [9: 23] – the Viatichi [29: 157], половці [14: 237] – the Polovtsy [35: 73]. Іншим, більш поширеним підходом із більшим ступенем адаптації до норм англійської граматики, є морфемна адаптація шляхом додавання англійського прикметниково-іменникового суфікса належності до кореня або основи

вихідного оніма, наприклад: деревляни [19: 35] – the Derevlians [35: 50] або Derevlianians [33: 49], уличі [4: 639] – the Ulichians [39: 24], дуліби [19: 35] – the Dulebians [39: 26], половці [14: 237] – the Polovtsians [40: 3]. Цей підхід обрала і перекладачка "Історії України-Руси" Марта Скорупська, яка послідовно застосовує морфологічну адаптацію назв слов'янських етносів: the Krivichians, the Drehovichians, the Radimichians, the Polianians, the Volhynians та інші [30: ix]. У деяких випадках морфологічна адаптація відбувається шляхом додаванням закінчення "s" англійської множини до основи вихідного оніма, наприклад: печеніги [19: 55] – the Pechenegs [33: 62], [29: 153], хозари [19: 33] – the Khazars [33: 25].

Відтворення **етнонімів** цього періоду **неслов'янського походження** відбувається так само шляхом транскрибування їхнього називного відмінка й написанням таких онімів із великої літери згідно з орфографічними правилами англійської мови, хоча і в українській мові часів Михайла Грушевського назви племен писали з великої літери, наприклад: "Мері і Мордві ...Чудь і Вєсь" [4: 149] – the Meria ... and the Mordva ... and the Chud ... the Vepsians [Ves] [30: 111]. В останньому випадку перекладачка додала більш сучасну назву етноніма "вєсь". Можуть також використовувати латинські форми, наприклад: "Русь з Роксоланами одначе зв'язували ..." [4: 604] – "the connection between the Rus' and the Roxolani" [30: 474].

Окрему групу етнонімів становлять історичні назви неслов'янських етносів, поширені в англійській мові історіографічному описі в усталях формах. Це, як правило, назви народів, із якими давні руси постійно контактували. Тож англійські історики або перекладачі з української наводять для таких етносів дві назви або більше, одна з яких походить з давньоруських літописів, інші є або сучасною або традиційною історичною

назвою етносу в англійській мові, або

ж самоназвою етносу, наприклад:

Таблиця 6.

Переклад етнонімів усталеними відповідниками

половці (також відомі як кипчаки в тюркських і кумани в західних джерелах) [19: 65]	the Polovtsians (also known as the Cumans or Kipçaks/ Qırçaqs) [373: 79]
Узи (Торки наших літописей) [3: 235]	the Oghuz Torks (the "Torks of our chronicles) [30: 180]
"Скандинавів, Варягів, як їх у Києві звали" [4: 380]	Scandinavians, or Varangians, as they were called in Kyiv [30: 290]
чорні клобуки (каракалпаки) [19: 55]	the Karakalpaks, or Chorni Klobuky (Black Caps) [33: 79]
Піценаків (Печенігів) [4: 618]	Patzinaks (Pechenegi) [39: 26]
чорні угри (давні мадьяри)	"Black Ugrians", Magyars [39: 25]
"Ясами (себто Осетинами, останками Алянів) й Касогами (Черкесами — по осетинськи Черкеси і тепер зветься Касар)" [4: 380]	the Iasy (i.e.Ossetians, the remnants of the Alani) and Kasogians (Circassians, still known in Ossetian as Kasag) [30: 351]
Болгари волзькі або „Сребрені Болгари" [4: 486]	'Silver Bulgar' or the Volga Bulgars [30: 370]

У розглянутих усталених відповідниках у діахронійному вимірі спостерігаємо фонетико-морфемну адаптацію та калькований переклад, коли етноніми містять семантично прозорі компоненти.

Окремо хотілось би зупинитися на етнонімі "руси" як назві народів, які населяли давньоруську державу. Ми абсолютно відкидаємо як політично заангажований переклад цього терміна словом "Russians", яким користується Дж. Вернадський у своїх працях [39]. Так само вважаємо неприйнятним переклад цього терміна як "rusini" or "Ruthenes" [27: 592], адже це латинізоване ім'я вживалося впродовж багатьох віків поза межами описуваного періоду й асоціювалося в Західній Європі з усіма східними слов'янами. Крім того, русинами називають сучасну етнічну групу на Закарпатті. Упродовж останніх десятиріч усе більше англійських учених послуговується терміном 'the Rus' [40: 2], 'The Rus' people' [33: 11], the Rusians з однією літерою "s" [35: 75], people known as the Rus [29: XVII], Rus' [people and country] [30: 1]. Ми вважаємо, що така фонетична адаптація слов'янської основи слова "руси" під час уживання з означеним

артиклом та апострофом на позначення м'якості кінцевого приголосного як назва давньоруського етносу й держави водночас – найбільш прийнятний варіант відтворення цього етноніма, який однозначно ідентифікує давньоруський народ на географічній карті Європи IX–XIII століть.

Висновки й перспективи дослідження. Ідентифікація онімів давньоруського періоду за денотатно-квалітативним критерієм в українськомовних та англійськомовних академічних текстах показала наявність трьох основних груп онімів на означення живих об'єктів. До них належать антропоніми, міфоніми й етноніми та їхні різновиди. Ці групи етноспецифічних власних назв давньоруського періоду входять до терміносистеми української історичної науки. Відтворення таких онімів в англійськомовних академічних текстах є вторинною номінацією й відбувається в різний спосіб залежно від мовних характеристик самого оніма, а також цілей історичного опису, що ставлять перед собою автори, та їхніх персональних переваг. Дослідження підходів і методів вторинної номінації термінів-онімів

давньоруського періоду підтвердило висновки попередніх перекладознавчих розвідок щодо використання трьох основних методів вторинної номінації для власних назв: транскрибування, переклад семантично значущих елементів, тобто переклад відповідником, та використання усталених у мові перекладу форм.

Водночас дослідження показало комбіновану реномінацію як ще один широко вживаний метод вторинної номінації для цієї групи онімів, а також калькований переклад як спосіб відтворення семантично значущих елементів. Водночас виявлено тенденції щодо переважання певних способів перекладу для окремих груп історичних онімів. Для простих антропонімів (імена без прізвиць) – це адаптивне транскодування навіть у тих випадках, коли семантика імені прозора, як у давньослов'янських іменах простих людей. Для антропоформул із квалітативними відношеннями між денотатом і прізвищем – це комбінована реномінація. Для антропоформул із локативними відношеннями та етніонімів – це переважно адаптивне транскрибування з елементами

морфемної адаптації до мови перекладу. Усталені відповідники в мові перекладу мають оніми неслов'янського походження, зокрема імена правителів, святих, етніоніми на позначення сусідніх із давніми русами народів.

Дослідження також виявило поширене помилкове транскрибування англomовними істориками і перекладачами певних давньоруських онімів у результаті невідтворення йотованості початкового голосного, що пов'язано з відсутністю правил і сталої практики в цій галузі, а також певні інші проблеми транскрибування. З огляду на стратегію вторинної номінації спостерігаємо впродовж останніх десятиріч тенденцію відходу від уживання російських фонетичних форм давньоруських онімів на користь українських.

Перспективи дослідження вбачаємо в подальшому вивченні способів вторинної номінації історичних онімів для інших груп, не розглянутих у цій праці, що дасть уникнути помилкових перекладацьких рішень та випрацювати системні підходи до відтворення історичних термінів-онімів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Возна М. О., Славова Л. Л. Етнокультурна специфіка історичної термінології: зіставний та перекладознавчий аспекти (на матеріалі історичних термінів античності та давньоруського періоду). *Мовні і концептуальні картини світу*: збірник наук. праць. 2022. Вип. (1) 71. С. 131–149.
2. Гайдай Л. Історія України в особах, термінах, назвах і поняттях. Луцьк: Вежа, 2000. 436 с.
3. Головка О. Б. Мешко III, Мешко III Старий. *Енциклопедія історії України*: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. Київ: Наукова думка, 2009. Т. 6: Ла Мі. С. 632.
4. Грушевський М. Історія України-Руси. Том 1. Нью-Йорк: Книгоспілка, 1954. 648 с.
5. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад. На матеріалі англomовних перекладів української прози. Львів: Видав. при Львів. ун-ті, 1989. 216с.
6. Зубко А. Українська ономастика: здобутки і проблеми. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. 2007. № 15. С. 262.
7. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): Підручник. Вінниця. "Нова Книга", 2001. 448 с.
8. Котляр М. Ф. Всеволод Святославич Чермний. *Енциклопедія історії України*: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. Київ: Наукова думка, 2003. Т. 1: А – В. С. 644.

9. Котляр М. Ф., Смолій В. А. Історія в життєписах. Київ: Час, 1994. 328 с.
10. Котляр М. Святополк Окаянний, Святополк-Петро Володимирович або Святополк-Петро Ярополчич. *Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. К.: Наукова думка, 2012. Т. 9: Прил. С. С. 486.*
11. Котляр М. Ф. Галицько-Волинська Русь. Том 5. Київ: Альтернативи, 1998. 336 с.
12. Котляр М. Ф. Історія суспільного життя Русі: Нариси. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2016. 288 с.
13. Котляр М. Ф. Історія України в особах: Давньоруська держава. Київ, Україна, 1996. 240 с.
14. Котляр М. Ф. Княжа служба в Київській Русі. Київ: Інститут історії України НАН України, 2009. 251 с.
15. Котляр М. Ф. Володислав Кормильчич. *Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во "Наукова думка", 2003. 688 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Volodyslav_K (дата звернення: 10.06.2024).*
16. Котляр М.Ф. Євпраксія Всеволодівна . *Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во "Наукова думка", 2005. 672 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Evpraksiya_V (дата звернення: 10.06.2024)*
17. Котляр М. Ф., Ричка В. М. Княжий двір Південної Русі X–XIII ст. Київ: Наукова думка, 2008. 355 с.
18. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Київ: Видавничий центр "Академія", 2001. 368 с.
19. Магочій, Павло-Роберт. Ілюстрована історія України. Київ: Критика, 2012. 448 с.
20. Прицак О. Походження Русі. Том 1. Київ: Обереги, 1997. 1084с.
21. Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 року. № 55 м. Київ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.06.2024).
22. Сучасний словник іншомовних слів / Уклали: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. Київ: Довіра, 2006. 789 с.
23. Толочко П., Козак Д., Моця О. Давня історія України. Книга 2. Київ: Либідь, 1995. 224 с.
24. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови. Частина II. Функціонування власних назв: монографія. Хмельницький: ХНУ, 2009. 394 с.
25. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови: Монографія. Хмельницький: Авіст, 2008. 550 с.
26. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Ін-т української мови. К.: Наукова думка, 1998. 236 с.
27. Davies, N. Europe: a history. London : Pimlico, 1997. 1366 p.
28. Dimnik, M. Prince of Chernigov and Grand Prince of Kiev.1224-1246. Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1981. 199 p.
29. Franklin S, Shepard J. The Emergence of Rus 750–1200. Routledge, 2013. 472 p.
30. Hrushevsky M. History of Ukraine-Rus'. Volume 1. Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, Edmonton, Toronto, 1997. 602 p.
31. Langendonck, W. Theory and Typology of Proper Names. Trends in Linguistics: Studies and Monographs 168. Berlin and New York: Mouton de Gruyter, 2007. 378p.
32. Library of Congress Romanization Table Ukrainian. URL: <https://www.loc.gov/catdir/cpsd/romanization/ukrainia.pdf>
33. Magocsi, P. A History of Ukraine: The Land and Its Peoples. Toronto: Toronto University, 2010. 896 p.

34. Pritsak O. The Origin of Rus'. Volume 1. Cambridge: Massachusetts: Harvard University Press for the Harvard Ukrainian Research Institute, 1981. 928 p.
35. Raffensperger C. The Kingdom of Rus'. Arc Humanities Press, Kalamazoo and Bradford, 2017. 112 p.
36. Reszegi K. Proper names in cognitive onomastics: Meaning and categorization of proper names. *Onomástica desde América Latina*. 2023. Pp. 1–32. DOI: <https://doi.org/10.48075/odal.v4i1.30589>
37. Reszegi, K. Toponyms and Spatial Representations. *Onomastica*, 64. 2020. Pp. 23–39. <http://dx.doi.org/10.17651/ONOMAST.64.4> (дата звернення: 10.06.2024)
38. Textor M., Rami D. Proper Names: Philosophical and Linguistic Perspectives. *Erkenntnis*. Vol. 80. Issue 2. 2015. Pp. 191–194.
39. Vernadsky, G. Kievan Russia. Yale University Press, 1948. 412 p.
40. Wilson, A. The Ukrainians. Unexpected Nation. Yale University Press, 2002. 480 p.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Vozna, M. O., Slavova, L. L. (2022). Etnokulturna spetsyfika istorychnoi terminolohii: zistavnyi ta perekladoznavchyi aspekty (na materialy istorychnykh terminiv antychnosti ta davnoruskoho periodu). [Ethnocultural Specificity of Historical Terminology: Comparative and Translation Aspects (on the Material of Historical Terms of Antiquity and the Old Rus' Period)]. *Movni i kontseptualni kartyny svitu: zbirnyk nauk. prats*. Iss. (1)71. Pp. 131–149. [in Ukrainian].
2. Haidai, L. (2000). *Istoriia Ukrainy v osobakh, terminakh, nazvakh i poniattiakh*. [The History of Ukraine in Persons, Terms, Names, and Concepts]. Lutsk: Vezha. 436 s. [in Ukrainian].
3. Holovko O. B. Meshko III, Meshko III Staryi. (2009). [Meshko III, Meshko III the Old]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy: u 10 t.* / ed. by V. A. Smolii et all.; Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. Kyiv: Naukova dumka. Vol. 6: La – Mi. – 632p. [in Ukrainian].
4. Hrushevskiy, M. (1954). *Istoriia Ukrainy-Rusy*. [History of Ukraine-Rus']. Vol. 1. New York: Knyhospilka. 648 p. [in Ukrainian].
5. Zorivchak, R (1989) *Realiya i Pereklad* [Culture-Specific Words and Translation]. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoho Universitetu. [in Ukrainian].
6. Zubko, A. (2007). *Ukrainska onomastyka: zdobutky i problemy*. [Ukrainian Onomastics: Achievements and Problems]. *Spetsialni istorichni dystsypliny: pytannia teorii ta metodyky*. №15. Pp. 262.
7. Korunets, I. V. (2001). *Teoriia i praktyka perekladu (aspektnyi pereklad)* [Translation Theory and Practice (Aspect Translation)]: Textbook. Vinnytsia. "Nova Knyha". 448 p. [in Ukrainian].
8. Kotlyar, M. F. (2003). Vsevolod Sviatoslavych Chermnyi [Vsevolod Svyatoslavich Chermny]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy: in 10 vol.* / ed. by V. A. Smolii et all.; Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. Kyiv: Naukova dumka. Vol. 1: A – V. Pp. 644. [in Ukrainian].
9. Kotlyar, M. F., Smolii, V. A. (1994). *Istoriia v zhyttiepysakh* [History in biographies]. Kyiv: Chas. 328 p. [in Ukrainian].
10. Kotlyar, M. (2012). Sviatopolk Okaiannyi, Sviatopolk-Petro Volodymyrovych abo Sviatopolk-Petro Yaropolchych. [Svyatopolk Okayaniy, Svyatopolk-Petr Volodymyrovych or Svyatopolk-Petr Yaropolchych]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy: in 10 vol.* / ed. by V. A. Smolii et all.; Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. Kyiv: Naukova dumka. Vol. 9: Pryl – Pp. 486 p. [in Ukrainian].
11. Kotlyar, M. F. (1998). *Halytsko-Volynska Rus*. [Galicia-Volyn Rus']. Vol. 5. Kyiv: Alternatyvy. 336 p. [in Ukrainian].
12. Kotlyar, M. F. (2016). *Istoriia suspilnoho zhyttia Rusi* [History of the Social Life of Rus']: *Narysy*. Kyiv: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy. 288 p. [in Ukrainian].
13. Kotlyar, M. F. (1996). *Istoriia Ukrainy v osobakh: Davnoruska derzhava*. [The History of Ukraine in Persons: Ancient Rus' State]. Kyiv:, Ukraina. 240 p. [in Ukrainian].

14. Kotlyar, M. F. (2009). *Kniazha sluzhba v Kyivskii Rusi*. [Princely service in Kievan Rus']. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. 251 p. [in Ukrainian].
15. Kotlyar, M. F. (2003). Volodyslav Kormylchych. [Volodyslav Kormylchych]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy: Vol. 1: A-V* / ed. by V. A. Smolii et all. NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. Kyiv: V-vo "Naukova dumka". 688 p. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Volodyslav_K (reference date: 10.06.2024) [in Ukrainian].
16. Kotlyar, M. F. (2005). Yevpraksiia Vsevolodivna. [Yevpraksiia Vsevolodivna]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy: Vol. 3: E-I* / ed. by V. A. Smolii et all. NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. Kyiv: V-vo "Naukova dumka". 672 p. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Evpraksiya_V (reference date: 10.06.2024) [in Ukrainian].
17. Kotlyar M. F., Rychka, V. M. *Kniazhyi dvir Pivdennoi Rusi X-XIII st.* [The Princely Court of Southern Rus' in the 10th-13th Centuries]. Kyiv: Naukova dumka, 2008. 355 p. [in Ukrainian].
18. Kocherhan, M. P. (2001). *Vstup do movoznavstva* [Introduction to Linguistics]: *Pidruchnyk dlia studentiv filolohichnykh spetsialnosti vyshchyykh navchalnykh zakladiv*. Kyiv: Vydavnychiy tsentr "Akademiia". 368 p. [in Ukrainian].
19. Magocsi, P-R. (2012). *Iliustrovana istoriia Ukrainy*. [Illustrated History of Ukraine]. Kyiv: Krytyka, [in Ukrainian].
20. Pritsak, O. (1997). *Pokhodzhennia Rusi*. [The Origin of Rus']. Vol. 1. Kyiv: Oberehy. 1084 c. [in Ukrainian].
21. *Pro vporiadkuvannia transliteratsii ukrainskoho alfavitu latynytseiu*. [On the transliteration of the Ukrainian alphabet into Latin]. *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27 sichnia 2010 roku. № 55 m.* Kyiv. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-%D0%BF#Text> (reference date: 10.06.2024) [in Ukrainian].
22. *Suchasnyi slovnyk inshomovnykh sliv* [Modern Dictionary of Foreign Words]. (2006). Arranged by: O. I. Skopnenko, T. V. Tsymbaliuk. K.: Dovira, 789 p. [in Ukrainian].
23. Tolochko, P., Kozak, D., Motsia, O. (1995). *Davnia istoriia Ukrainy* [Ancient History of Ukraine]. Book 2. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].
24. Torchynskiyi M. M. (2009). *Struktura onimnoho prostoru ukrainskoi movy* [Onym space structure in Ukrainian]. Part II. *Funktsionuvannia vlasnykh nazv: Monograph*. Khmelnytskyi: KhNU. 394 p. [in Ukrainian].
25. Torchynskiyi, M. M. (2008). *Struktura onimnoho prostoru ukrainskoi movy* [The Structure of the Onym Space of the Ukrainian Language]: *Monograph*. Khmelnytskyi: Avist, 550 p. [in Ukrainian].
26. *Ukrainskyi pravopys* [Ukrainian Orthography]. (1998) / NAN Ukrainy, *In-t movoznavstva im. O. O. Potebni; In-t ukrainskoi movy*. Kyiv: Naukova dumka. 236 p. [in Ukrainian].
27. Davies, N. (1997). *Europe: a history*. London: Pimlico. 1366 p. [in English].
28. Dimnik, M. (1981). *Prince of Chernigov and Grand Prince of Kiev. 1224–1246*. Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies. 199p. [in English].
29. Franklin, S., Shepard, J. (2013). *The Emergence of Rus 750-1200*. Routledge, 472 p. [in English].
30. Hrushevsky, M. (1997). *History of Ukraine-Rus'. Volume 1*. Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, Edmonton, Toronto. 602 p. [in English].
31. Langendonck, W. (2007). *Theory and Typology of Proper Names. Trends in Linguistics: Studies and Monographs 168*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter. 378 p. [in English].
32. *Library of Congress Romanization Table Ukrainian*. URL: <https://www.loc.gov/catdir/cpso/romanization/ukrainia.pdf>. (reference date: 10.06.2024) [in English].

33. Magocsi, P. (2010). *A History of Ukraine: The Land and Its Peoples*. Toronto: Toronto University. 896 p. [in English].

34. Pritsak, O. (1981). *The Origin of Rus'. Volume 1*. Cambridge: Massachusetts: Harvard University Press for the Harvard Ukrainian Research Institute. 928 p. [in English].

35. Raffensperger, C. (2017). *The Kingdom of Rus'*. Arc Humanities Press, Kalamazoo and Bradford. 112 p. [in English].

36. Reszegi, K. (2023). Proper names in cognitive onomastics: Meaning and categorization of proper names. *Onomástica desde América Latina*. Pp. 1–32. DOI: <https://doi.org/10.48075/odal.v4i1.30589> (reference date: 10.06.2024) [in English].

37. Reszegi, K. Toponyms and Spatial Representations. *Onomastica*, 64. Pp. 23–39. <http://dx.doi.org/10.17651/ONOMAST.64.4> (reference date: 10.06.2024) [in English].

38. Textor, M., Rami, D. (2015). Proper Names: Philosophical and Linguistic Perspectives. *Erkenntnis*. Vol. 80. Issue 2. Pp. 191–194. [in English].

39. Vernadsky, G. (1948). *Kievan Russia*. Yale University Press. 412p. [in English].

40. Wilson, A. (2002). *The Ukrainians. Unexpected Nation*. Yale University Press, 480 p. [in English].

Стаття надійшла до редколегії: 30.09.2024

Схвалено до друку: 25.11.2024